

UO'K: 1(091) + 2(091)

**ISLOM QADRIYATLARIDA SHAXS MA'NAVİYATI HAQIDAGI QARASHLARNING
GUMANISTIK MOHIYATI****ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ СУТЬ ВЗГЛЯДОВ НА ЛИЧНУЮ ДУХОВНОСТЬ В ИСЛАМСКИХ
ЦЕННОСТЯХ****THE HUMANISTIC ESSENCE OF VIEWS ON PERSONAL SPIRITUALITY IN ISLAMIC
VALUES****Amonlayev Abdurasul Hakimovich¹** ¹Jizzax davlat pedagogika universiteti, falsafa fanlari nomzodi, dotsent**Sultonov Muhammad Yoqub o'g'li²** ²Jizzax davlat pedagogika universiteti, tayanch doktoranti**Annotatsiya**

Maqolada shaxs ma'naviyati masalasi turli dinlar, xususan islom ta'limotida ham muhim o'ringa ega ekanligi hamda mustaqillik tufayli uni islom ta'limoti va uning qadriyatlari nuqtai-nazaridan o'rganish muammoning dolzarbligini saqlab kelmoqdaligi tahlil etilgan. Islom dinida "ilm" haqidagi tushuncha keng ma'noga ega. Unda ilm haqida gap borar ekan, ilm qadriyat sifatida ta'riflanar ekan, faqat diniy qarashlar, diniy bilim nazarda tutilayotgani yo'q. Bunda ilm keng ma'noda insonning butun ma'naviyati, hayotga, yashashga munosabat darajasini belgilovchi omil sifatida qaralmoqdaligi tahlil etilgan.

Аннотация

В статье анализируется, что вопрос духовности личности играет важную роль в учениях различных религий, в частности ислама, и что в связи с обретением независимости его изучение с позиции исламского учения и его ценностей остается актуальным. В исламе понятие «знание» имеет широкое значение. Когда речь идет о науке, когда науку определяют как ценность, это относится не только к религиозным взглядам и религиозным знаниям. Анализируется, что знания в широком смысле рассматриваются как фактор, определяющий уровень всей духовности человека, его отношение к жизни и проживанию.

Abstract

The article analyzes the fact that the issue of personal spirituality plays an important role in various religions, in particular in Islamic teachings, and that due to independence, studying it from the perspective of Islamic teachings and its values remains relevant. In Islam, the concept of "knowledge" has a broad meaning. When it comes to knowledge, knowledge is defined as a value, and not only religious views and religious knowledge are meant. It is analyzed that knowledge is considered in a broad sense as a factor that determines the level of a person's entire spirituality, attitude to life, and living.

Kalit so'zlar: Shaxs ma'naviyati, Islom ta'limoti, ilm va ilmiy shaxslar, ruhiy ehtiyoji, imon, sura, hadis, ruhiy poklanish, yaxshilik va ezgulik, dinu diyonat, adolat, xalqparvarlik, insonparvarlik.

Ключевое слово: Личная духовность, исламское учение, знания и ученые люди, духовные потребности, вера, сурь, хадисы, духовное очищение, добродетель и добродетель, религия и вера, справедливость, патриотизм, гуманность.

Key words: Personal spirituality, Islamic teachings, knowledge and learned individuals, spiritual needs, faith, surahs, hadiths, spiritual purification, goodness and virtue, religion and faith, justice, patriotism, humanity.

KIRISH

Mustaqil O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining asoslarini shakllantirish jarayonida shaxs ma'naviyatini o'rganish eng dolzarb muammolardan biridir. Zero, shaxsning jamiyatga va aksincha, jamiyatning shaxsga bo'lgan munosabati turli-fan sohalariga tegishli bo'lib, unda turli ta'limotlar va qarashlar mavjudligini hisobga olgan holda ular o'rtasida umumiy va farqli jihatlarining mavjudligini ta'kidlash lozim.

Shaxs ma'naviyati masalasi turli dinlar, xususan islom ta'limotida ham muhim o'ringa ega bo'lgan. Mustaqillik tufayli uni islom ta'limoti va uning qadriyatlari nuqtai-nazaridan o'rganish

muammoning dolzarbligini saqlab kelmoqda. “Azaliy qadriyatlarimiz va axloqiy fazilatlarini oʻzida mujassam etgan muqaddas dinimizni asrash va qadrlash xar birimizning sharafli burchimizdir. Islom - haqiqatni anglash demakdir, u odamzotni ezgu amallarni bajarishga undaydi, har birimizni yaxshilik va tinchlikka chorlaydi, haqiqiy inson boʻlishni oʻrgatadi”[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Insoniy fazilatlarining qaror topish jarayoni bu – ma’naviyat sarhadlaridan oʻtuvchi bepoyon kenglikdir. Boshqacha aytganda, diniy-ma’rifiy jarayonlarning ta’sirchan kuchiga ishonch va ishtiyoqning har bir fuqaro va shaxs ruhiyatiga singishi ma’naviyatdan boshlanadi. Zero, ajdodlarimiz maqsad naqadar yuksak boʻlmasin, koʻngilda shunga yarasha ishtiyoq boʻlmasa, murod hosil boʻlmogʻi mahol ekanligini mudom ta’kidlab kelganlar.

Har qanday maqsadning amali koʻngildan boshlanadi. Shu bois ishtiyoq bilan qilinmagan ishning samarasi ham boʻlmaydi. Har narsaga ijobiy va ijodiy bilan qaray olish uchun kishining qalbida imon, shuurida ilm va ixlos barq urib turishi kerak. Bu fazilatlar uning irodasini ham shakllantiradi.

Inson har qachon, har qanday sharoitda – xursandlikda yoki qaygʻuli damlarda, gʻazabda yoki yaxshi kayfiyat kezarida – oʻzini tuta bilishi, xotirjamligini, sovuqqonligini yoʻqotmasligi, sabr-u toqat bilan temir irodali, ruhan va axloqan mustahkamligini namoyish etishi lozim.

Alloh taolo “Baqara” surasining 204-oyatida aytadi: “Odamlar orasida shunday kimsalar borki, uning gapirgan gapini, hayoti dunyoda Sizga qiziq tuyuladi. Va oʻzi (islomga) ashaddiy xusumati boʻlgan holda dilidagi “iymonga” Allohni guvoh keltiradi”.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Xalqimiz orasida shunday kishilar koʻpki, ularning yurish-turishi, muomala madaniyati, gap-soʻzi atrofda ilgarga donolik va olijanoblik nuriday ta’sir qiladi. Ular bilan muloqot – jonning rohati, ibrat timsolidir. Ammo, afsuski, oʻzlarining xulqu atvori bilan qiliq-qilmishi bilan boshqalarning gʻashiga tegadigan, nafrat uygʻotadigan odamlar ham bor.

Qur’oni Karimda yaxshilik va pokizalikning naqadar buyuk ne’mat ekanligi, birovga ozor bermaslik, til bilan dilni doimo bir tutish, nochorlarga zakot berish va koʻnglini koʻtarish chin insoniy fazilat ekanligi xususida juda koʻp eslatmalar mavjud. Bu jihatdan islom dini – buyuk qadriyat, avloddan-avlodga oʻtib kelayotgan benazir ibrat haqidagi xazinadir. Shuning uchun ham Yevropa olimlari Qur’oni dunyo madaniyatining eng nodir asari deb ta’riflaganlar.[2]

Islom dinida har bir kishining izzati, hurmati, demak fazilatli boʻlishi uning ilmiga, aql-u farosatiga bogʻliq ekanligi ta’kidlanadi. Bu xususda Muhammad paygʻambar oʻz hadislarida shunday fikr bildiradi: “Har bir musulmonga talaba ilm qilish farzdir... Bir soat ilm oʻrganish kechasi bilan namoz oʻqib chiqqandan afzaldir. Bir kun ilm oʻrganish uch oy roʻza tutgandan yaxshiroqdir”[3].

Zero, Qur’oni Karimda kishilarni ilmi va bilimli boʻlishga da’vat etuvchi juda koʻp gʻoyalari mavjud. Paygʻambarimiz Muhammad (SAV) ga nozil boʻlgan muqaddas Qur’oni Karimning eng birinchi oyati “oʻqi” degan soʻz bilan boshlanadi. Alloh taoloning bu amri faqatgina “oʻqish” degan tushunchani bermaydi. Koʻpgina mufassirlar bu soʻzni bilim yigʻ ma’nosida talqin qiladilar.

Hadisi shariflarda ham ilm va olimlik xusiyatlari haqida insonlar oʻrnak olsa arziydigan misol va oʻgʻitlar juda koʻp: “Oxiratta nabiyalar, olimlar va shahidlar shifoat qilish huquqiga ega boʻladilar”, “Olimlarga ergashingiz. Zero, ular dunyoning mash’allari va oxiratning chiroqlaridir...” “Olim boʻl (ilm beruvchi boʻl) yoki ilm oʻrganuvchi boʻl yoki tinglovchi boʻl, yoki ilmga va ilm ahliga muhabbatli boʻl. Beshinchisi boʻlma, halok boʻlasan”[4]. Ilm insonni ana shunday yuksak ma’naviyat shoxsupasiga koʻtaradiki, natijada ilm va ilmi shaxslar ma’naviyat manbayiga, timsoliga aylanadilar.

Shu oʻrinda bir narsani ta’kidlash lozimki, islom dinida “ilm” haqidagi tushuncha keng ma’noga ega. Unda ilm haqida gap borar ekan, ilm qadriyat sifatida ta’riflanar ekan, faqat diniy qarashlar, diniy bilim nazarda tutilayotgani yoʻq. Bunda ilm keng ma’noda insonning butun ma’naviyati, hayotga, yashashga munosabat darajasini belgilovchi omil sifatida qaralmoqda.

Ana shu ma’noda Gʻazzoliy yozadi: “Har kishining izzati va sharofati ilm birla va qudrat va quvvat birla va yo jamoli va sifati bila boʻlur”[5].

Islomda ma’naviyat tushunchasi nainki ilm, xulqu odob, shuningdek, iymon bilan ham chambarchas bogʻliq holda talqin qilinadi. Iymonli odamning qalbi, fikri va niyati toza boʻladi. Iymon shaxs ma’naviyati takomiliga yoʻl koʻrsatadi, bu yoʻlni yoritadi va maqsad mazmunini chuqurlashtiradi. Jaloliddin Rumiy iymonni hatto namozdan ustun qoʻyadi. U yozadiki, “Iymon namozdan ustundir. Chunki namoz kunda besh mahal, iymon esa hamma vaqt farzdir. Namoz uzrli sabab bilan qoldirilib, fursat boʻlishi bilan ado etilishi mumkin. Iymon uchun hech qanday uzrli sabab

FALSAFA

bilan buzilib, keyinroq bajarish ruxsati yo'q. Namozsiz iymonning foydasi bo'ladi. Biroq iymonsiz namozning foydasi yo'q"[6].

Ma'naviyat birinchi navbatda insonning ruhiy ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Tasavvur eting, inson kimgadir yaxshilik qilgisi keladi. Bu hol ayni paytda uning o'zi ham yaxshilikka, mehrga mushtoq ekanini bildiradi. Shu bois u yaxshilik qiladi-yu, buning evaziga o'ziga mehr-quvvat oladi, ruhiy ehtiyojini qondiradi. Shu ehtiyojni qondirish jarayonida insonning xayrli amallari, ezgu faoliyati shakllana boradi.

Vatanimiz hamisha aqlu hikmat, ilmu ma'rifat sohiblarining yurti bo'lib kelgan. Ushbu muqaddas zamindan "unib chiqqan" allomalar zakovatining mahsuli nafaqat musulmon tamadduni, balki umumbashariy sivilizatsiyaning ko'rki bo'lib, ular amalga oshirgan buyuk kashfiyotlar jahon ahlining yuksak ehtiromiga sazovor bo'lib kelmoqda. Muhimi shundaki, ushbu yutuqlar islom qadriyatlari va islom ma'rifatini nafaqat yurtimiz uchun, balki umumbashariyat uchun ma'naviyatni qaror toptirish maktabi darajasiga ko'tardi.

Zero, o'tmishda ham, bugungi kunda ham xorijiy dunyo, ayniqsa, musulmon olami Movarounnahr madaniyati va fanidan bahramand bo'lgan hamda ta'sirlanib kelgan. Bu hol ayniqsa "o'rta asrlar" degan sifat bilan tarixga kirgan davr uchun xos bo'lgan. Ayni shu davrda bizning yurtimizdan Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Imom ad-Darimiy kabi peshvo muhaddislar, Imom al-Moturidiy, Abulmu'in an-Nasafiy kabi mutakallim-ilohiyotchilar, Burhonuddin al-Marg'iloniy kabi faqihlar etishib chiqdilar, ular yaratgan o'lmas asarlar musulmon dunyosi hayotini tashkil etishning dasturilamaliga aylandi.

Islom ilmi va qadriyatlari inson ma'naviyati kamolga etkazishdagi o'rni va ta'siri katta ekanligini allomalarimiz o'z asarlarida alohida ta'kidlab o'tganlar. Bu xususda to'xtalar ekan, birinchi prezident I.Karimov: "Xalqimizning ma'naviyatini shakllantirishga, har qaysi insonning Olloh marhamat qilgan bu hayotda to'g'ri yo'l tanlashi, umrning mazmunini anglashi, avvalambor, ruhiy poklanish, yaxshilik va ezgulikka intilib yashashida uning ta'sirini boshqa hech qanday kuch bilan qiyoslab bo'lmaydi..."[7] deb ta'kidlagan edi.

Garchi musulmonlar yunon, eron, hind madaniyatlari durdonalaridan foydalangan bo'lsalarda, lekin islom madaniyati tushunchasi Qur'oni Karim va hadisi sharif bilan hamisha chambarchas bog'liq bo'lganligining o'zi fikrimizga dalildir. Ulug' muhaddislar hadis ilmini Payg'ambarimiz Muhammad SAVning ibratli hayotini o'rganishdan boshlaganligida ham katta ma'no bor.

Binobarin, Rasululloh siyratini o'rganish hadislarning diniy va dunyoviy hayotdagi roli beqiyos katta ekanligidan dalolat beradi.

Shu o'rinda Muhammad ibn Ismoil Buxoriyning "Al-jomi' as-sahih" (ishonchli hadislar) to'plami "Al-Adab al-mufrad" to'plamlariga kiritilgan hadislar aynan ma'naviyat masalasidagi islom ilmi manbai ekanligini ta'kidlash zarur.

To'plamga kiritilgan hadislarning mazmunini jiddiy o'ylab ko'radigan bo'lsak, ular eng oliy qadriyatlarni kasb etishga chaqirilgan da'vat ekanligiga amin bo'lamiz.

Ana shu qadriyatlar zamirida inson axloqiy fazilatlarini takomiliga xizmat qiluvchi ibrat manbai mujassamdir.

Binobarin, hadislar tijorat ahlini halol bo'lishga chaqiradi, chunki Payg'ambarimiz halol savdo qiluvchilar Qiyomat kuni eng mo'min odamlar sirasiga kirishini uqtiradi.

Hadislar ishchilarni o'z yumushlarini oliy darajada bajarishga chaqiradi, zero, «Alloh boshlagan ishini yaxshi qilganlarni yaxshi ko'radi».

Hadislar hunarmandlarni, ayniqsa, ular oldindan muayyan mablag'ni olib qo'ygan bo'lsa, o'z ishlarini sidqidildan bajarishga da'vat etadi, chunki "Alloh Qiyomat kuni oldindan mablag' olib qo'ygan odamdan o'z ishini bajardimi yoki yo'qmi, albatta so'raydi".

Hadislar ota-ona, aka-ukalar va aka-singillarni oiladagi o'z burchlarini jamiyatdagi kabi mukammal ado etishga chaqiradi, chunki "jamiyatning har bir a'zosi o'z zimmasidagi majburiyatlar uchun mas'uldir".

Hadislar odamlarni rostgo'y bo'lishga chaqiradi, ilohiyot haqiqati shundan iboratki, "doimo rostgo'y bo'lgan odamgina Alloh taolo tomonidan mo'minlar qatoriga kiritiladi". Hadislar odamlarni mehrbonlikka chaqiradi: "Yer yuzidagilarga mehr-shafqat ko'rsating, samoviy va aroziy olamlar Parvardigori ham sizlarga shafqat qiladi" [8]. Qur'oni Karim va Sunani sharif bulardan boshqa ezgu qadriyatlarga ham da'vat etadiki, turli asr olimlari ularni sharhlashga juda ko'p kuch sarflaganlar.

Ularning mehnati samarasi o'laroq hadislarning inson fitrati (tabiati) fe'l-atvorini o'nglashga xizmat qiluvchi ibratli bayonlar berilganki, u bugungi kun uchun ham g'oyat qimmatlidir. Bozor munosabatlari asosida mamlakatimizda rivojlanish jarayoni ketayotgan ekan, kishilararo iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy munosabatlarda ana shu hadis talablariga rioya etish har bir ongli insonni o'zi umrguzaronlik qilayotgan jamiyat va xalq oldida insoniy burch hamda mas'uliyatini teran anglashga olib keladi.

Hadislarda mol-dunyoga hirs qo'yishning inson uchun omad emas, ofat keltiruvchi illat ekanligi haqidagi ibratli misollar ham shaxs axloqiy fazilatlarining kamol topishiga xizmat qiladi. Hadislarda qayd etilishicha, "bandaning mol-u dunyoga qo'ygan hirs ikki och bo'ringning qo'y podasiga qilgan tajovuzidan ko'ra zararliroqdir. Zero, bu bilan u o'z dini va iymoniga putur etkazadi"[9]. Islomda iymonga putur etkazish eng katta illatdir. Zero, iymon basalomatlighi yaxshi amallar bilan mustahkamlanadi.

Bu tariqatning ikki tomoni bor: Birinchisi – axloqiy jihati: u zamindan, xalqdan, mehnatdan uzilib qolmaslikka, ma'rifatga erishishga va jaholatga, zulmga qarshi kurashishga, biron-bir kasbning boshini tutishga, o'zgalarga axloqiy namuna bo'lib yashashga chaqiradi. Ikkinchisi – ilohiy jihati: u axloqiy qismatga da'vat etadi. Bu tariqatning yana "Xilvatda – shuhrat, shuhratda ofat" degan aqidasi ham diqqatga sazovor. Xilvatda faqat o'zini o'ylab, ertadan kechgacha ibodat qilishda ham g'araz bor: bu, birinchidan, kishining jannatdan eng avvalo o'zi o'rin olishi uchun tirishib-tirmashishi bo'lsa, ikkinchidan, xudoga xudbinlik orqali yaxshi ko'rinish va, uchinchidan, odamlar ko'ziga o'zini zo'r qilib ko'rsatish, ya'ni shuhrat orttirishdir. Shuningdek, bu tariqat avvalo ziyolilarga juda katta mas'uliyat yuklaydi. Uning "Agar mamlakat xarob bo'lsa, shohdan xafa bo'lma, haqiqat ahli nazdida bu darveshlarning – ziyolilarning, ilm ahlining gunohidir", "Hech kimdan xafa bo'lma va hech kimni xafa qilma", "O'lik sherdan tirik mushuk afzal" singari hikmatlar ham hech qachon o'z kuchini yo'qotmaydi[10].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, islom dini manbalarini tadqiq va tahlil qilish shundan dalolat beradiki, Qur'oni Karim, hadisi sharif, buyuk muhaddislarning bizga qoldirgan manbalari, ma'rifat ahlining o'g'itlari shaxs ma'naviyati takomilida bebaho asos, ma'naviy xazinadir. Islom ilohiyoti va ma'rifatida shaxs ma'naviyatiga munosabat ko'proq shaxsning axloqiy dunyoqarashi hamda dinu diyonat, adolat, xalqparvarlik, insonparvarlik g'oyalarida alohida ko'zga tashlanadi. Xususan, tasavvuf ta'limotining ko'zga ko'ringan namoyandasi, Naqshbandiya tariqatining asoschisi Bahouddin Naqshband merosidan bunga ko'plab asoslar keltirish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni katiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. - 30b
2. Xo'jaeva A., Qobiljonova G., Qo'ziboeva M., Oxunova M. Islom va inson kamoloti. Istiqlol yillari: Milliy-diniy qadriyatlarning xalqqa qaytishi (Andijon). – Toshkent, 2001. – B. 62-63
3. Muhammad payg'ambar qissasi. Hadislar. – Toshkent: Kamalak, 1991. – B. 93.
4. Muhammad payg'ambar qissasi. Hadislar. – Toshkent: Kamalak, 1991. – B. 61.
5. G'azzoliy. Kimiyoi saodat. – Toshkent: Kamalak, 1995. – B. 39.
6. Mavlono Jaloliddin Rumiy. Ichingdagi ichingdadur. – Toshkent: Yozuvchi, 1997. – B. 34-35
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – B. 36-37.
8. Sattiev I.M. Imom Al-Buxoriyning "Al-Jomi' As-Sahih" i-musulmonlar hayotining yo'lchi yulduzi. Zamonamiz ulamolari. – Toshkent, 2001. – B. 52-53.
9. Axloq-odobga oid hadis namunalari. – Toshkent, 1990. – B. 198
10. Dam bu damdir, dam bu damdir, dam bu dam. Akademik I.Sulton bilan A.Sher suhbatlari // Sog'lom avlod uchun. – Toshkent, 1996. – № 1.